

Դր. Լաւրենտիոս — 1821ին — կը հրատարակէր Ենովքայ գրքին անգլիերէն թարգմանութիւնը¹. գիտական աշխարհը կը հետաքրքրուէր ու կը զրադէր անով. արդ յաճախ կը պատահէր որ գիտական շարժում մը կը կերպարանափոխուի — ուրիշ շրջանակներու մէջ՝ զրականի կամ գեղարուեստականի:

Հ. Կ. Տ. ՍՈՒՐԵԱՆ

Շարայարկի

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ժ Ի Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Քաղաքական Տնտեսութիւն վերնագրով, Բազմավիպի թանկ էջերուն մէջ այսօրէնէ կ'սկսինք հրատարակել յօդուածներու շարք մը՝ որոնք պիտի կազմեն կանոնաւոր ընթացք մը Քաղաքական Տնտեսութեան և զոր մտադիր ենք հաւաքել յետ աւարտման՝ ամփոփելով առանձին հատորի մը մէջ:

Մինչև ցարդ, մեր մէջ, որչափ որ գիտենք իբր տնտեսագիտական առանձին հրատարակութիւն, հետեւեալներն ունենցած ենք՝

1. Սոյն գրքի թարգմանութեանց և հրատարակութեանց մասին՝ տե՛ս վերմ. Թարգմանութեան յառաջաբանը:

2. Հիշմարտութիւնը յարգած ըլլալու համար ըսենք որ մեր ուսումնական հրապարակին վրայ տնտեսագիտական հարցով զբաղողներուն առաջիններէն եղած է Նիկողոս Զորայեան որ յատկապէս Փարիզ եկած և ուսած է վաճառականական և առոր յարակից ուսմունքները. սակայն, ափսոս որ վաղահաս մահը առած տարած է այս կարող և խառնաշփոխ անմաւորութիւնը, որմէ Ազգը կրնար մեծապէս օգտուիլ:

Ժ. Կառնիէի Սկզբունք Քաղաքական Տնտեսութեան անուն գիրքը, Փրանսերէնէ թարգմանուած 1873 թուականին, ձեռամբ Կ. Խիթլանցի որ արժանի է ամեն շնորհակալութեան և շնորհաւորութեան. սակայն, այս հմտակից գործը դասագիրք մը ըլլալէ աւելի նոյն ժամանակին մէջ երևան եկած տնտեսագիտական այլանդակ իմաստակութեանց տեսակ մը Եղծ աղանդոցն է:

Թուականի կարգաւ, երկրորդ հրատարակութիւնն է Ս. Ղազարու տպարանէն 1887ին լոյս տեսած Վ. Հ. Դաւիթ Վ. Նազարեթեանի՝ Խաթիի Առնոն Բաշայեան և Քաղաքական Տնտեսութեան վերնագրեր կրող թարգմանութիւնը որ կը պարունակէ բարոյական—տնտեսական առողջ սկզբունքներ:

Իսկ, մեր գիտցածին համեմատ, տնտեսագիտական վերջին հրատարակութիւնն է դարձեալ բազմաբնիկ Կ. Խիթլանցի 1891ին՝ Ազգային Կեդր. վարչութեան Ուսումնական Խորհրդոյ յանձնարարութեամբ՝ հրատարակած Սկզբնատարերք Քաղաքական Տնտեսութեան անուն գործը: Թէպէտեւ ամենատարրական, բայց և այնպէս այս երկը գրուած է կատարեալ ձեռն հասութեամբ և սահմանուած՝ ինչպէս որ արդէն արձանագրուած է գրքին կողքին վրայ՝ գործածուելու ի պիտո մեր ազգային նախակրթարանաց:

Այս աշխատութեամբ մեր ջերմ և անկեղծ փափաքն է մեր ստացած ծանօթութիւններու մասնակից ընել մեզմէ անոնք որ՝ ո՛ր և է պատճառաւ՝ զրկուած են Տնտեսագիտութեան ուսումէն:

Մեր այս աշխատասիրութեանը մէջ ոչ միայն պիտի հետեւինք այն ուղղութեանն

Ասով զատ, մեր Կ. Պօլսոյ ազգ. Թերթերուն և երբեմն ալ պարբերականներուն մէջ մերթ եւրեւցած են տնտեսագիտական կարեւոր յօդուածներ որոնց մէջ յոյժ շանկան են 1903ին առջին (եթէ չ'եմ սխալ) (Իր) Տիար Ս. Զեօմէքեանի «Մանգումէ»ի Առևտրական Բաժնին մէջ գրած տնտեսագիտական յօդուածները: Մենք ևս, մեր Կ. Պօլսոյ գտնուած միջոցին, Քաղաքական Տնտեսագիտութեան վերաբերեալ յօդուածներ գրած ենք Լոգիկոյ Տէր Ալաբեան Կ. Պատրիարքին «Պատմութիւն» անուն կիսամսեայ հանդիսարանին մէջ: Տե՛ս

գոր մեզ գծած է մեր պատուական Ուսուցիչն, Բրոֆ. Է. Մարգոնի, այլ նաև այն հակայական յառաջադիմութիւններուն գոր Գաղաքական Տնտեսութիւնը կատարած է այս վերջին ժամանակներուն մէջ, օգտուելով միևնոյն ատեն թանկագին խորհուրդներէն տեղոյս Համալսարանի ուսուցիչ Մ. Բ. Լըրուա — Պօլիէյի և Մ. Կ. Ժիտի նման տիեզերահռչակ տնտեսագէտներուն որոնց անձնապէս համակրութիւնը վայելելու պատիւն ունինք:

Աւելորդ կը համարիմ ծանրանալ զիտութեան կարեւորութեան վրայ. Գաղաքական Տնտեսութիւնը միակ վախճանն է Մարդկային գործունէութեան. անոր դերը ամենէն աւելի ներկայ դարուս մէջ շեշտուած է. ինչպէս անհատական կեանքին մէջ կ'ուսեցնէ սոյնը, այսպէս ալ Տնտեսութեանց կեանքին մէջ տնտեսական պոյքարն է մղիչ գորութիւնը, գերագոյն ազդակը. և ներկայ աշխարհավարութեան ամէն ջանքերը, ամէն հակամիտութիւնները ուրիշ բանի չ'են ձգտիր եթէ ոչ տնտեսական առաւելութիւններ կորզելու, նորանոր շահաստաններու տիրանալու նըպատակին:

Յ. ՌԵՆԵԱՆ

Փարիզ, 3 Մարտ 1909.

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Նիւթ Գաղաքական Տնտեսութեան

Տիեզերքը կազմող էակները և ասոնց միջև եղած յարաբերութիւնները, օրինակի համար երկնային մարմինները, երկրագունդը, ասոր ծոցը պարունակուած տարրերը, և ասոր մակերեկութիւն վրայ վիտա-

ցող անթիւ անհամար անասուններն ու բուսեղէնները, նիւթեր կը հայթայթեն ուրոյն ուրոյն գիտութիւններու որոնք փիլիքական և բնական գիտաբիւններ կը կոչուին:

Մակայն այս անհուն և անեզր աշխարհին մէջ մեր ուսումնասիրութեան ոչ նուազ արժանի ուրիշ նիւթեր ալ կան, և այդ նիւթերն են մարդիկ, այսինքն մենք իսկ: Մարդիկ կ'ապրին ընկերութեան մէջ, և արդէն կարող ալ չ'են ուրիշ կերպ ապրելու. որով յարաբերութիւններ կը սկսին կազմուիլ իրարու միջև և անհատիկ ծնունդ կ'առնու նիւթը տարբեր խմբի մը գիտութիւններու որոնք ընկերական գիտաբիւններ կը կոչուին: Որքան տարբեր յարաբերութիւններ մարդկան միջև, օրինակ յարաբերութիւններ բարոյական, իրաւասական, տնտեսական, քաղաքական, կրօնական և յարաբերութիւններ լեզուներու որոնք միւս բոլոր յարաբերութիւններուն իբր միջնորդ կը ծառայեն, նոյնքան ալ տարբեր գիտութիւններ՝ Բաւոյագիտութիւն, Իրաւագիտութիւն, Գաղաքագիտութիւն, Տնտեսութիւն, Գաղաքագիտութիւն, Կրօնագիտութիւն և Լեզուագիտութիւն:

Արդ, ինչպէս որ կը հետեի գիտութիւններու վերոյիշեալ դասակարգութեան, Գաղաքական Տնտեսութեան ալ մաս կը կազմէ վերոյիշեալ ընկերական գիտաբիւններուն և անոր սահմանը դեռ ճշգրիտ եղանակաւ որոշուած չ'է, հակառակ գիտութեան մասին մինչև ցարդ լոյս տեսած հարիւրաւոր գրքերու և հրատարակութիւններու:

Առանց, սակայն, երկարելու այդ մասին մեր գիտողութիւնները, կը քննենք հոս Գաղաքական Տնտեսութեան տրամադրած սահմանները և ամենէն վերջին սահմանը-Պարիս կ'առնունք Բարիքի իրաւագիտութեան:

«Պատկեր», Ա. Տարի, Թիւ 13, էջ 303. — Թիւ 22, էջ 525. — Բ. Տարի, Թիւ 15, էջ 349 և 351. — Թիւ 16, էջ 378.

Ինչպէս Գաղաքական Տնտեսութեան զաստիճանն ենք կ'ընտրու Գաղաքական Միջնորդական Վարժարանին մէջ (1891-1894) Տնտես վերջ. Զ. Մարտի վարժարան Մանկանի օրով և մեր Արտաքին Գործոց Նախարարութեան մէջ պաշտօնեայ եղած միջոցին:

1. Գիտութիւններու լիակատար մէկ զաստիճանը Թիւնը՝ իրենց բոլոր բաժանումներով և արտաբաժանումներով՝ պակերացուած ենք լինելու որով Սիլվիոյ իրաւագիտութեան վերնագրով աշխատասիրութեան նը Առաջին Մասին (Բնական Իրաւագիտութիւն) Ա. Գիտութիւն սկիզբները: Տարագրութիւն վեհապետ, 1902:

թեան Համալսարանին Բնկերական Տնտեսութեան ուսուցիչ մեծահռչակ Մ. Ժիրտէն ըսած որուն Քաղաքական Տնտեսութեան երկրորդ՝ ընկերութեան մէջ ապրող մարդկան այն յարաբերութիւններն են միայն որոնք տնտեսգիտութեան պիտոյիցը գտնացումին չը ձգտին, կը ձգտին այն ամէն բանի որ կը վերաբերի տնտես թարեկցութեանը:

Քաղաքական Տնտեսութեան ընկերային մարմնոյն համար է այն ինչ որ Բնութագրական (Physiologie) մարդկային մարմնոյն համար:

Կերկայապէս, Քաղաքական Տնտեսութիւնը երկու կարգի կը բաժնուի՝

Նախ, Խոսկական Քաղաքական Տնտեսութիւն որ կ'ուսումնասիրէ այն ինքնածին յարաբերութիւնները որք կը կազմուին միահամուռ ապրող մարդկան միջև, «այն անհրաժեշտ յարաբերութիւնները որք կը ծագին իրերու բնութենէն», ինչպէս որ ըսած է մեծն Մօնթէսքիէօ. հետամուտ չ'ըլլար զայնս դատելու՝ ոչ բարոյական և ոչ ալ գործնական տեսակէտով. ան միայն կը շատանայ բացատրելով ինչ որ է: Այսպէսով ան կը զառնայ բնական գիտութիւն մը:

Իսկ, երկրորդն է Բնկերական Տնտեսութիւն (Economie sociale) որ կ'ուսումնասիրէ, ընդհակառակը, այն կամաւոր յարաբերութիւնները զորս մարդիկ կը ստեղծեն իրարու միջև — ընկերակցութիւններու, գրուած օրէնքներու և կամ ուրիշ ո՞ր և է հաստատութիւններու (institutions) ձևին ներքև — իրենց վիճակը բարւոյն լու նպատակաւ. և հետամուտ կ'ըլլայ որոնելու և գնահատելու իւր այդ վախճանին հասնելու համար պէտք եղած լաւագոյն միջոցները:

Քաղաքական Տնտեսութեան յիշեալ երկու կարգերը հաստատուել վերջը, անցողակի յիշենք թէ՛ ինչպէս որ ժամանա-

կաւ ընդհանրապէս՝ այսօր ալ գրեթէ յաճախ Քաղաքական Տնտեսութիւնը դարձեալ կը սահմանեն իբր Գիտութիւն Հարբտութեան¹: Այսու հանդերձ, նորագոյն նշանաւոր տնտեսագէտներ իրաւամբ դիտելու տան որ Քաղաքական Տնտեսութեան տրուած այս սահմանը սա անպատեհութիւնն ունի որ կը խոտորեցնէ գիտութեանս բուն երկր զոր կը կազմեն մարդիկ և անոր պէտքերը և կը ձգտի բոլոր ուշադրութիւնը կեդրոնացնել մարդու համար արտաքին եղող նիւթերու վրայ որոնք ուրիշ բան չ'են եթէ ոչ միջոցներ անոր պէտքերը գոհացնելու համար, իբր թէ մարդս եղած ըլլար հարստութեան համար և ոչ թէ հարստութիւնը մարդու համար:

Տնտեսագիտական երևոյթներուն մէջ ամենէն առաջ ուշագրաւ երևոյթը արտադրութիւնը (production) եղած է: Արդէն բոլոր Բնագիտականները (Physiocrate)² որպէս և Ասամ Սմիթ՝ մի միայն աստով զբաղած են:

Ասոնցմէ վերջը եկող տնտեսագէտները, որոնց մէջ հռչակաւոր Ռիգարտօն, աւելի ջանացած են մասնաւոր կերպիւ մը լուծելու յաշիւով (répartition) վերաբեւեալ եղելութիւնները: Եւ, ապաքէն, այս երկու երևոյթները կան և կը մնան այսօր իսկ Քաղաքական Տնտեսութեան իբր երկու մեծ բաժանումները: Ո՞վ կարող է ուրանալ այն ակնյայտի աղբիւր որ կայ սա երկու հարցումին մէջ թէ՛ ինչպէս արտադրուած են հարստութիւնները և թէ տոնոք որո՞նք կը վերաբերին:

Եւ արտադրութեան մէջ ալ հաստատած են ստորաբաժանում մը բուն արտադրումին սեպհական երևոյթներուն և այն երևոյթներուն միջև որոնք յատուկ են շրջաբերումին (circulation), այդպէսով իրարմէ զանազանած ըլլալու համար հարստութեան ստեղծումին կերպերը փոխա-

1. Սա նկատաւորեալ որ տնտեսագիտական լեզուաւ հարստութիւն կը կոչուի այն ամէն բան որ կը ծառայէ գոհացնելու մարդուն մէջ որ և է պէտքը. հասարակ զրնդանց մը հարստութիւն մըն է իւր օգտակարութեանը

պատճառաւ, քանի որ մարդկային պէտք մը կը լրացնէ:

2. Քիչ յիշող պիտի խօսինք ժանրաժանօրէն թէ Բնագիտականաց և թէ տնտեսագիտական միւս դրութիւններուն կամ զարգացման վրայ:

դրութեան կամ փոխանակութեան յատուկ կերպերէն, ինչ որ շատ կարեւոր է:

Ատոնցմէ զատ, եզելութեանց ուրիշ դասակարգ մըն ալ կայ որ, նշանաւոր տնտեսագէտ Ժ. Պ. Սէյէն սկսեալ, յատուկ բաժանում մը կազմած է ստէպ. այդ հղելութիւնները հարստութեանց սպոնսումին (consommation) յատուկ եղելութիւններն են: Եւ, ապաքէն, այս բաժանումը, մէջ ականթարթով իսկ, կ'իմացուի որ ամենէն կարեւորն է, քանի որ սպառումը (դուք իմացէք պէտքերու գոհացումը) ուրիշ բան չ'է ստուգել եթէ ոչ տնտեսագիտական ամէն գործունէութեան միակ կէտ նպատակին ու գոյութեան վախճանը:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆՃԵԱՆ

Շարայարիի

Փորի

ՔԱՂԱՊՈՐԱ-ՍԻԿԻԼԵԱՆ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

ՄԵՍՍԻԱՍԱԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

«Ո՛ր է, պիտի ըսուի, ո՛ր է սոյն յօդուածին երեւումը Բագմավէպին մէջ?»:

«Ո՛ր, ո՛չ, կը պատասխանենք մեր յարգոյ ընթերցողներուն, վրայ բերելով որ՝ մեր ամսագիրը լրագիր չէ. և այժմ մեր նպատակն է աննախընթաց աղէտքը ներկայապարտել և պատկերներով ներկայացնել»:

Այստե՛ս որ տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ ստիպուեցանք մեր ծրագիրը կրօնատեղու և դուրս ձգելու երկրաշարժի մասին հին և նոր ենթադրութիւններու ամբողջութիւնը, ժամանակագրական կարգով՝ դարբերու ընթացքին մէջ տեղի ունեցած զխառը երկրաշարժներու պատմութիւնը, և վերջին Քալապարա-Սիկիլեան գետնաշարժին փլատակներու տակէն օրեր վերջ ողջ կամ վիրաւոր ազատածներու վիճակին վրայ գիտական տեսութիւններ ընելը: Հարկը ստիպեց զմեզ հետեւեալնելը միայն տողելու:

ԴԵՊԲԵՐԸ. — 1908 Դեկտեմբերի 28ին առաւօտեան ժամը 5,23ին մթութեան մէջ տեղի ունեցած է ողբալի արկածը: Բնակչութիւնը անկողնէն ելած չէր երբ սաստեկագոյն ցնցումները 32 երկվայրկեանի մէջ իրենց նախճիրները գործած են: Գետնաշարժին անմիջապէս յաջորդած է ծովաշարժը. այսինքն ծովը իր անկողնէն 10 մեղրէն աւելի բարձրանալով ամենահրժեք գոյութեամբ կոխած է Մեսսինայի Նիզուցին ասիւններէն դէպ ի ցամաք: Ամենի կոհակներու տարուբերումը՝ գետնաշարժի կործանարար գործողութիւնը կրկնապատկած է. ամբողջական գիւղեր, պալատներ, ահաբեկած հազարաւոր հոգիներ վայրկեանական երազութեամբ տապալած, կործանած, քանդած ու լափլիզելով՝ խլած, տարած, ծովախորքը թաղած է:

Կը փշաքաղի մարդ երբ ներկայ կ'ըլլայ շարժալուստանկարի ձևացեալ տեսարաններուն, կամ փլատակաց մէջ վիրաւորեալներու փոխադրութեանց գործողութիւնները տեսնելով: Սոսկումն կը զգանք երբ երեակայեանց որ Յոնիական ծովու ափանց վրայ իրական աշխարհակործանումն տեղի ունեցած է: Հո՛ն, դարաւոր քաղաքներու ամէն շէնքերը, գեղատեսիլ մահարձանները, ճարտարապետական ձեռակերտները՝ ահուկի ցնցումներով խորտակուած, մեծաղողը շտաշներով փլած, ինկած, շեղջակուտուած են:

Վտանգէ մազապուրծ անձեր կը պատմեն որ տարօրինակ շարժեր զգալով և ստաբիլիքայ սոսկալի որոտողներ լսելով արթնցած, մերկ անկողնէ գուրս փախչելով փոզոց ապաւինած են: Գետններու զարուբելի ճոճումները, փեղկերու, ապակեղէններու, կար կարասիներու, երդիքներու, աստատուղներու, պատերու, կղմինարներու թալալգոր անկումին և ողբզոցին կը խառնուէր հազարաւոր ա-

1. Գրեթէ մօտ մը, ընդհանրապէս արեւոյ մօտեցն վերջը, երկրաշարժի առաւել կամ նուազ գորութեամբ բազմաթիւ ցնցումներ ևս տեղի ունեցած են՝ միշտ գետնի տակէն ահուկի որոտումներ լուսելով: